

Nr 25

Laguskottets betänkande i anledning av propositionen 1974:97 med förslag till lag om ersättning vid frihetsinskränkning jämte motion.

Propositionen

I propositionen 1974:97 har Kungl. Maj:t (justitiedepartementet) efter att ha hört lagrådet föreslagit riksdagen att antaga i propositionen framlagt förslag till lag om ersättning vid frihetsinskränkning.

Lagförslaget

**Förslag till
Lag om ersättning vid frihetsinskränkning**

1 §

Den som har varit häktad på grund av misstanke om brott eller som till följd av sådan misstanke under mer än 24 timmar i sträck har varit anhållen, underkastad reseförbud, intagen på rättspsykiatrisk klinik, tagen i förvar arrest eller tagen i förvar genom beslut av befälhavare på fartyg eller luftfartyg eller av beskickning eller konsulat har rätt till ersättning av staten, om

1. frikännande dom meddelas för gärningen,
2. åtalet avvisas eller avskrivs,
3. förundersökning avslutas utan att åtal väckes eller, såvitt gäller förvar arrest, beslutet härom upphäves utan att målet hänskjutes till rättegång eller disciplinstraff ålägges, eller
4. beslutet om frihetsinskränkning genom avslag på häktningsframställning eller efter överprövning, fullföljd av talan eller anlitande av särskilt rättsmedel upphäves eller ersättes av beslut om mindre ingripande åtgärd eller undanröjes utan förordnande om ny handläggning.

Den som har varit häktad eller under mer än 24 timmar i sträck har varit anhållen som misstänkt för brott som avses i 24 kap. 1 § första stycket rättegångsbalken har jämväl rätt till ersättning, om gärningen i domen hänföres under sådant lagrum att häktning icke kunnat ske annat än enligt 1 § andra stycket eller 2 § samma kapitel och det icke har förelegat sådana förutsättningar för häktning som anges där. För rätt till ersättning på grund av anhållande fordras dessutom att det ej heller har förelegat omständighet som anges i 24 kap. 5 § andra stycket rättegångsbalken.

2 §

Den som undergått fängelse, förvandlingsstraff för böter eller fritidsstraff eller varit intagen i anstalt för undergående av behandling enligt 28 kap. 3 § brottsbalken, ungdomsfängelse eller internering har rätt till ersättning av staten, om efter fullföljd av talan eller anlitande av särskilt rättsmedel frikännande dom meddelas eller mindre ingripande påföljd ådömes eller dom eller beslut som legat till grund för verkställigheten undanröjes utan förordnande om ny handläggning. Detsamma gäller den som efter förordnande av domstol enligt 31 kap. 3 § brottsbalken har undergått slutna psykiatrisk vård eller vård i specialsjukhus för psykiskt utvecklingsstörda.

3 §

Den som i annat fall än som anges i 1 eller 2 § till följd av beslut vid myndighetsutövning varit berövad friheten har rätt till ersättning av staten, om det finnes uppenbart att frihetsberövandet var utan grund.

4 §

Rätt till ersättning föreligger ej, om den som har varit utsatt för frihetsinskränkningen själv uppsåtligen har föranlett denna. Har han sökt undanröja bevis eller på annat sätt försvåra sakens utredning eller, i fall som avses i 1 §, sökt undandra sig förundersökning eller lagföring, utgår ersättning endast om det finns synnerliga skäl.

Rätt till ersättning föreligger ej heller, om det i annat fall med hänsyn till omständigheterna är oskäligt att ersättning utgår. Ersättning får dock ej vägras på den grund att misstanke om brott kvarstår utan att skuldfrågan är klarlagd.

5 §

Ersättning utgår för utgifter, förlorad arbetsförtjänst, intrång i näringsverksamhet och lidande.

Ersättningen får nedsättas efter vad som finnes skäligt, om tiden för frihetsinskränkningen har avräknats eller eljest beaktats vid fastställande eller verkställighet av brottspåföljd.

6 §

Anspråk på ersättning får ej överlåtas till annan innan ersättningen blivit slutligt bestämd.

7 §

Utgår ersättning enligt denna lag och har den ersättningsberättigade rätt till skadestånd av annan, inträder staten i motsvarande mån i hans rätt.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1974, då lagen (1945:118) om ersättning i vissa fall åt oskyldigt häktade eller dömda m. fl. skall upphöra att gälla.

Den nya lagen gäller även i fråga om frihetsinskränkning som har skett före ikraftträdandet och som icke har upphört dessförinnan. I övrigt tillämpas äldre bestämmelser beträffande frihetsinskränkning som har ägt rum före ikraftträdandet.

Motionen

I anledning av propositionen har väckts en motion, 1974:1821 av fru Kristensson m. fl. (m), vari yrkas att riksdagen beslutar

1. att ersättning jämlikt 1 § första stycket 4 och 1 § andra stycket skall utgå endast om särskilda skäl föreligger;

2. att som förutsättning för att ersättning enligt 3 § skall utgå uppställs att frihetsberövandet varat minst 24 timmar.

Utskottet

Bakgrund

Svensk rätt innehåller åtskilliga bestämmelser enligt vilka en person kan berövas sin frihet eller få sin rörelsefrihet inskränkt. Av praktisk betydelse är främst de straffrättsliga reglerna om frihetsberövande som påföljd för brott. I nära samband härmed står de straffprocessuella bestämmelserna om häktning, anhållande, reseförbud m. m. Nu nämnda slag av frihetsinskränkningar benämnes nedan *judiciella frihetsinskränkningar*. Vidare finns ett flertal föreskrifter om frihetsberövanden i rent administrativ ordning, t. ex. tvångsintagning på vårdanstalt för alkoholmissbrukare, tvångsintagning för slutna psykiatrisk vård och vissa omhändertaganden enligt barnavårdslagsstiftningen, nedan benämnda *administrativa frihetsinskränkningar*.

Den som drabbas av en oriktig frihetsinskränkning kan i viss mån få ekonomisk kompensation av samhället. Beträffande judiciella frihetsinskränkningar finns bestämmelser härom i lagen (1945:118) om ersättning i vissa fall åt oskyldigt häktade eller dömda m. fl. Lagen innebär att ersättning för förlust och lidande, som har vållats av frihetsinskränkningar på grund av beslut eller domar vilka sedermera ändrats eller upphävts, under vissa betingelser utgår av allmänna medel; beträffande lidande dock endast om synnerliga skäl föreligger. När det gäller administrativa frihetsinskränkningar saknas en motsvarighet till 1945 års lag. Den som drabbas av en sådan frihetsinskränkning har dock i vissa fall möjlighet att få ersättning med stöd av bestämmelserna i skadeståndslagen (1972:207) om skadeståndsansvar för det allmänna. Jämfört med 1945 års lag ger skadeståndslagen emellertid sämre möjligheter till ersättning.

1945 års lag har kritiserats i olika avseenden. Framför allt har man riktat kritik mot att kvarstående misstanke om brott skall kunna medföra att ersättning inte utgår till den som varit berövad friheten. Med hänsyn bl. a. härtill och till angelägenheten av att åstadkomma en bättre samordning

med skadeståndslagen tillsattes en utredning med uppdrag att se över reglerna om ersättning med anledning av oriktiga frihetsberövanden. Utredningen har avgett betänkandet (SOU 1972:73) Ersättning för vissa obefogade frihetsinskränkningar. Betänkandet har lagts till grund för ifrågavarande proposition.

Propositionens huvudsakliga innehåll.

Propositionen innehåller förslag till ny lag om ersättning av staten vid frihetsinskränkningar. Den nya lagen avses ersätta 1945 års lag om ersättning i vissa fall åt oskyldigt häktade eller dömda m. fl.

Den nya lagen omfattar såväl judiciella som administrativa frihetsinskränkningar. Förutsättningarna för ersättning är dock inte desamma vid de bägge typerna av frihetsinskränkningar.

I fråga om rätten till ersättning för judiciella frihetsinskränkningar följer den nya lagen principerna i 1945 års lag. Ersättning utgår alltså dels till den som har varit häktad eller utsatt för liknande straffprocessuell åtgärd, dels till den som har undergått fängelsestraff e. d. Förutsättning för ersättningsrätt i häktningsfallet är bl. a. att den häktade har blivit frikänd för brottet eller att åtalet har avvisats eller avskrivits. Som en nyhet i förhållande till gällande rätt föreslås att ersättning skall utgå även i fall då beslutet om häktning etc. har upphävts eller ersatts av beslut om mindre ingripande åtgärd efter överklagande. Den som har undergått fängelsestraff e. d. har liksom enligt gällande lag rätt till ersättning, om påföljden efter resning eller besvär över domvilla upphävs eller ersätts av mindre ingripande påföljd. Ersättning föreslås dessutom utgå i fall då påföljden har upphävts eller ändrats efter överklagande.

När det gäller det administrativa området utgår ersättning enligt den föreslagna lagen endast vid sådana frihetsinskränkningar som har haft karaktär av egentliga frihetsberövanden, t. ex. intagning på vårdanstalt. Förutsättning för ersättningsrätt är att det befinns uppenbart att frihetsberövandet var utan grund. Bedömningen av åtgärden skall alltså ske med utgångspunkt från vad man efteråt känner till.

Den föreslagna lagen upptar i likhet med 1945 års lag vissa undantag från rätten till ersättning. Har t. ex. den som varit utsatt för frihetsinskränkning själv uppsåtligen föranlett beslutet utgår inte ersättning. I den nya lagen sägs också att ersättningsrätt inte föreligger, om det med hänsyn till omständigheterna är oskäligt att ersättning utgår. Ersättning får dock inte längre vägras på den grunden att misstanke om brott kvarstår.

Ersättning kan enligt förslaget utgå för utgifter, förlorad arbetsförtjänst, intrång i näringsverksamhet och lidande. Lagen innehåller inte några bestämmelser om hur ersättningen skall beräknas. Allmänna skadeståndsprinciper blir alltså tillämpliga. Ersättningen kan jämkas om tiden för frihetsinskränkningen har beaktats vid fastställande eller verkställighet av brottspåföljd.

Ersättningsfrågorna enligt den nya lagen skall i princip prövas av domstol. Avsikten är emellertid att JK, på samma sätt som när det gäller anspråk enligt skadeståndslagen, skall få möjlighet att träffa uppgörelse om ersättningen. Den nya lagen föreslås träda i kraft den 1 juli 1974.

Allmänna synpunkter

Utskottet vill till en början understryka att frihetsberövanden eller andra inskränkningar i den personliga rörelsefriheten kan enligt svensk rätt ske endast i former som tillgodoser högt ställda anspråk på rättssäkerhet. Vidare präglas rättslivet av observans mot risken att någon mister friheten utan laga grund. JO:s och JK:s granskningsverksamhet är också i hög grad inriktad på beslut om frihetsingripanden. Det ligger emellertid i sakens natur att misstag inte helt kan undvikas. Såsom framhålls i propositionen kan det förekomma fall då lagliga förutsättningar för ett ingripande visserligen förelagat, när ingripandet gjordes, men det i efterhand visar sig att åtgärden varit oberättigad. Det kan också förekomma fall då bedömningen varit felaktig redan från början och något ingripande alltså inte borde ha ägt rum.

Mot bakgrund av det anförda finner utskottet det tillfredsställande att riksdagen nu förelagts förslag till lagstiftning som innebär vidgade möjligheter till ersättning för den som genom myndighets ingripande fått sin personliga rörelsefrihet beskuren. Även om förutsättningarna för ersättning av olika skäl inte kan vara desamma för judiciella och administrativa frihetsinskränkningar är det enligt utskottets mening en vinning att den nu föreslagna lagen i motsats till 1945 års lag även innehåller bestämmelser om ersättning vid administrativa frihetsberövanden. En annan vinning med förslaget är att den skadeståndsberättigade nu får vidgad rätt till ersättning även för det lidande som frihetsinskränkningen inneburit.

Utöver det ovan sagda vill utskottet särskilt framhålla som en förtjänst med lagförslaget att ersättning i fortsättningen inte får vägras på den grund att misstanke om brott kvarstår. Utskottet erinrar om att riksdagen tidigare uttalat sig för en sådan regel. I anledning av två motioner vid 1966 års riksdag anförde första lagutskottet i sitt av riksdagen godkända betänkande (1LU 1966:27) bl. a. att den som varit utsatt för tvångsåtgärd utan att själv ha orsakat den eller försvårat utredningen i princip borde vara berättigad till skadestånd om åtgärden hävts på grund av bristande bevisning eller om på grund därav frikännande dom meddelats. Vad första lagutskottet sålunda anförde gav riksdagen såsom sin mening Kungl. Maj:t till känna.

Utskottet vill för sin del understryka att det är en erkänd grundsats i svensk rätt att den som inte överbevisats om brott också skall betraktas som oskyldig. Från principiell synpunkt är det därför enligt utskottets mening av vikt att en person som frikänns på grund av bristande bevisning inte skall vara berövad möjlighet till ersättning för inskränkning i den personliga friheten på den grunden att misstanke om brott kan finnas kvar.

Utskottet hälsar därför med tillfredsställelse att ett uttryckligt förbud mot en sådan begränsning av ersättningsmöjligheterna intagits i lagförslaget (4 § andra stycket).

Beträffande detaljerna i övrigt i lagförslaget har i motionen 1974:1821 framställts vissa ändringsyrkanden på punkter där motionärerna anser att rätten till ersättning bör begränsas. Utskottet kommer att behandla dessa yrkanden nedan och i samband därmed även kommentera vissa bestämmelser i förslaget. Lagförslaget i övrigt föranleder inte några särskilda uttalanden från utskottets sida.

Judiciella frihetsinskränkningar

I 1 § har intagits bestämmelser om rätt till ersättning vid häktning och andra förberedande judiciella frihetsinskränkningar. I förhållande till 1945 års lag innebär förslaget bl. a. en utökning av antalet skadeståndsgrundande frihetsinskränkningar. Däremot görs ingen ändring i det nu gällande kravet på att frihetsinskränkningen skall ha varat mer än *24 timmar i sträck* för att grunda rätt till ersättning. Med hänsyn till den principiella syn som lagförslaget bygger på och till det av föredragande statsrådet gjorde uttalandet att lagen bör innehålla generösa ersättningsregler kan det te sig i viss mån förvånande att denna begränsning av rätten till ersättning behållits. Enligt utskottets mening torde det dock kunna anses motiverat att ersättning inte skall utgå vid kortvariga anhållanden eller liknande frihetsberövanden. När polisen vid razzia eller liknande griper ett flertal personer som är misstänkta för brott kan det sålunda ta tid att höra samtliga och att lå fram utredning om deras förhållanden. Vidare kan det hända att den som anhålls är så påverkad av alkohol eller narkotika att han inte kan höras förrän efter åtskilliga timmar. Om rätt till ersättning enligt ifrågavarande lag skulle finnas i nu nämnda fall skulle detta kunna binda polisens verksamhet på ett olyckligt sätt. Man kan dock inte bortse från att det kan finnas fall där anhållandet uppenbart varit utan grund och där det skulle vara rimligt att den anhållne fick ersättning. Han har visserligen möjlighet att framställa anspråk på ersättning med stöd av skadeståndslagen. Såsom framgår av det föregående ger skadeståndslagen emellertid sämre ersättningsmöjligheter än nu föreliggande lagförslag. Utskottet förutsätter därför att Kungl. Maj:t med hänsyn till frågans vikt följer utvecklingen på området. I detta sammanhang vill utskottet även erinra om att justitieministern nyligen uttalat att bestämmelserna om anhållande och häktning kommer att ses över. Enligt vad utskottet inhämtat håller direktiv för den blivande utredningen på att utarbetas inom justitiedepartementet. Till frågan om det föreligger behov av att ha en 24-timmarsgräns även vid administrativa frihetsinskränkningar återkommer utskottet nedan.

En nyhet i förhållande till 1945 års lag är att ersättningsrätt föreslås föreliggande när beslutet om frihetsinskränkning efter *överklagande* eller anlitande

av särskilt rättsmedel upphävs eller ersätts av beslut som innebär mindre ingripande åtgärd (1 § första stycket 4).

Den föreslagna utvidgningen av rätten till ersättning kritiseras i motionen i vad gäller överklagandefallen. Motionärerna anser det mindre välbetänt att låta statens ersättningsskyldighet generellt omfatta även dessa fall. Motionärerna påpekar att den föreslagna bestämmelsen kan avse t. ex. fall då tingsrätt häktat en misstänkt av den anledningen att fara föreligger för att den misstänkte försvårar utredningen. Sedan tingsrättens beslut överklagats och innan hovrätten hunnit ta ställning i häktningsfrågan har utredningen slutförts. Att hovrättens beslut att frige den misstänkte i ett sådant fall skulle medföra att han generellt fick rätt till ersättning för frihetsinskränkningen anser motionärerna inte kunna godtas. Som ytterligare exempel nämner motionärerna det fallet att tingsrätt ser sig föranlåten att häkta en ung person därför att betryggande övervakning ej kan ordnas för honom. Under den tid som förflyter fram till hovrättens avgörande har emellertid erforderliga övervakningsåtgärder hunnit vidtagas. Den misstänkte frigges följaktligen av hovrätten och har då enligt lagförslaget rätt till ersättning för den tid han helt befogad suttit häktad.

Som ytterligare argument för sin ståndpunkt åberopar motionärerna att, om tingsrätt själv ändrar sitt häktningsbeslut och friger den misstänkte, så är den senare inte berättigad till ersättning. Rätten till ersättning blir enligt motionärerna således beroende på rena tillfälligheter och den kan medföra att benägenheten att överklaga beslut om frihetsinskränkning blir större. Motionärerna föreslår därför att ersättning i överklagandefallen skall utgå endast då särskilda skäl föranleder därtill.

Utskottet vill till en början stryka under att lagförslaget utgår från huvudprincipen att ersättning inte bör ifrågakomma när det måste antagas att det upphävande beslutet berott på att det efter beslutet om frihetsinskränkning inträffat omständigheter som gjort det obehövligt att längre upprätthålla en från början befogad frihetsinskränkning. I propositionen presumeras att det inträffat sådana omständigheter när myndighet själv upphäver eller ändrar sitt tidigare beslut om frihetsinskränkning. Såsom motionärerna påpekat ger därför lagförslaget inte rätt till ersättning i sistnämnda fall. När det gäller överklagandefallen däremot presumeras att den högre instansens avgörande väsentligen grundas på samma omständigheter som förelåg vid tidpunkten för det tidigare beslutet. I dessa fall ger därför lagförslaget såsom framgår av den föregående framställningen den som satts på fri fot en generell rätt till ersättning. Med stöd av undantagsbestämmelsen i 4 § andra stycket finns det emellertid möjlighet att vägra ersättning om det skulle anses klart oberättigat att låta ersättning utgå.

Utskottet vill för sin del biträda den ovannämnda huvudprincipen för lagförslaget. Detta synes också motionärerna göra. Propositionen innehåller inga statistiska uppgifter som visar i vilken utsträckning ändring av beslut om frihetsinskränkning i överklagandefallen beror på att det inträffat nya omständigheter. Eftersom en fråga om frihetsinskränkning i regel måste

prövas utan dröjsmål torde man dock kunna utgå från att när överinstans meddelar ändringsbeslut detta oftast grundas på väsentligen samma omständigheter som förelåg vid tidpunkten för beslutet om frihetsinskränkning. Att ersättning skall kunna utgå i dessa fall råder det inga delade meningar om. Med hänsyn till att rätt till ersättning således bör finnas i flertalet överklagningsfall finner utskottet det riktigt att lagen som huvudregel föreskriver att ersättning skall kunna utgå i dessa fall. Härav följer att utskottet inte kan biträda motionärernas förslag om att ersättning skall utgå endast om särskilda skäl föreligger.

Att utskottet sålunda inte kan tillstyrka motionärernas förslag innebär emellertid inte att utskottet saknar förståelse för syftet med motionen i denna del. Tvärtom delar utskottet helt motionärernas uppfattning att den som t. ex. av hovrätt sätts på fri fot därför att utredningen slutförts och det således inte längre föreligger risk att han skall försvåra utredningen självfallet inte bör ha ersättning. Utskottet erinrar om att lagrådet uttalat (prop. s. 142) att ersättning ej bör utgå exempelvis när hovrätt upphävt underrätts häktningbeslut och det måste antas att hovrättens avgörande berott på att den fara för avvikande, kollusion eller fortsatt brottslighet, som förelåg vid tiden för häktningsbeslutet, till följd av sedermera inträffade omständigheter inte längre är för handen. Lagrådet har också konstaterat att den föreslagna undantagsregeln i 4 § andra stycket ger utrymme för en sådan tillämpning. Föredragande statsrådet anför i slutprotokollet (s. 149) med anledning av lagrådets uttalanden att ersättningsrätt normalt bör vara utesluten i de ovan angivna fallen. Statsrådet framhåller dock att ersättning givetvis bör utgå, om överinstansens beslut om upphävande av häktningen beror på att det inte längre föreligger sannolika skäl till misstanke om brott.

Med hänsyn till vad utskottet, lagrådet och föredragande statsrådet sålunda anfört måste syftet med motionen anses ha blivit tillgodosett. Något behov av kompletterande lagändring föreligger enligt utskottets mening inte. Utskottet avstyrker därför motionsyrkandet.

Utskottet vill emellertid tillägga följande. När det gäller det av motionärerna åberopade andra exemplet – att tingsrätt funnit sig föranlåten att häkta en ung person därför att betryggande övervakning ej kunnat ordnas – är det enligt utskottets mening tveksamt om det alltid kan anses oskäligt att låta ersättning utgå. Enligt 7 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare får nämligen den som är under 18 år ej häktas om inte synnerliga skäl föreligger. Sådana skäl har ansetts föreligga bl. a. om betryggande övervakning ej kunnat anordnas. I sistnämnda fall är häktningen således närmast en följd av bristande resurser hos barnavårdsmyndigheterna. Enligt utskottets mening kan det inte uteslutas att i enstaka fall omständigheterna är sådana att det kan anses skäligt att låta den unge få ersättning. Den närmare avgränsningen av rätten till ersättning i dessa fall får överlämnas åt rättstillämpningen.

Utskottet vill vidare uttrycka viss tveksamhet inför att rätten till ersättning ej föreslås omfatta sådana fall där *myndigheten själv* upphävt eller ändrat

sitt beslut om frihetsinskränkning. Visserligen torde, såsom föredragande statsrådet anför, en sådan åtgärd i regel bero på att nya omständigheter har tillkommit eller att vissa tidigare skäl för frihetsinskränkningen har fallit bort. Man kan emellertid inte bortse från att det kan förekomma fall där myndigheten upptäcker att beslutet om frihetsinskränkning varit från början felaktigt och därför upphävt detta. Om den enskilde inte gjort sig skyldig till det brott för vilken han varit misstänkt kan han dock få ersättning enligt 1 § första stycket 1–3. För övriga fall hänvisar föredragande statsrådet till att den enskilde har möjlighet att begära ersättning med stöd av skadeståndslagen. För att ersättning skall kunna utgå enligt sistnämnda lag fordras emellertid att det ursprungliga beslutet tillkommit genom fel eller försummelse, vilket dock inte alltid behöver vara fallet.

Mot bakgrund av det anförda skulle det enligt utskottets mening kunna övervägas att i lagförslaget föra in en rätt till ersättning även när beslut om frihetsinskränkning upphävs av den myndighet som fattat beslutet och myndighetens avgörande väsentligen grundas på samma omständigheter som förelåg vid tidpunkten för det ursprungliga beslutet. En sådan lagändring skulle emellertid ytterligare komplicera det redan ganska invecklade ersättningsystemet vid judiciella frihetsinskränkningar. Att införa en ersättningsrätt för de fåtaliga fall det här kan vara fråga om skulle därför enligt utskottets mening nu föra alltför långt. Om de praktiska erfarenheterna framdeles skulle komma att ge anledning därtill bör emellertid frågan tas upp till förnyat övervägande. Utskottet vill därför framhålla vikten av att utvecklingen på denna punkt följs med uppmärksamhet från Kungl. Maj:ts sida.

I propositionen föreslås vidare att ersättningsrätt skall föreligga om häktning eller anhållande har vidtagits med stöd av 24 kap. 1 § RB men *brottet är så ringa* att det i domen hänförs under sådant lagrum att häktning inte hade kunnat ske annat än enligt 1 § andra stycket eller 2 § i samma kapitel. Detta innebär att den enskilde skall ha dömts för brott som har lägre maximistraff än ett år. Som exempel på fall där stadgandet kan bli tillämpligt må nämnas att en person har häktats som på sannolika skäl misstänkt för stöld, varå kan följa ett maximistraff på två års fängelse, men att brottet därefter i domen bedöms som snatteri, för vilket brott kan ådömas fängelse i högst sex månader.

I motionen yrkas att även i dessa fall rätten till ersättning begränsas så att ersättning får utges endast då särskilda skäl föreligger. Till stöd härför anför motionärerna att den föreslagna bestämmelsen ställer krav på en betydligt noggrannare precisering av gärning och brottsrubricering i samband med häktningsförhandling än vad som nu är fallet. Det material som föreligger vid en sådan förhandling är sällan så fullständigt att en preciserad juridisk bedömning av rubriceringsfrågan kan göras. Vid den slutliga bedömningen av gärningen i samband med dom kan enligt motionärerna vidare befaras att ovidkommande hänsyn till tidigare ställningstagande kan komma att spela in.

I vad mån ersättning i förevarande fall möjligen kan utgå redan enligt gällande rätt kan vara föremål för viss tvekan. Som villkor för att den misstänkte skall få ersättning enligt 1945 års lag anges visserligen att han skall ha frikänts för brottet. Ordalydelsen kan knappast sägas inbegripa det fallet att brottet hänförts under ett mildare straffbud än åklagaren åberopat och att detta ej skulle ha föranlett häktning. Av departementschefens uttalanden (prop. 1945:10 s. 13) synes emellertid framgå att fallet det oaktat var avsett att i princip ingå under stadgandet, även om ersättning kunde böra vägras på grund av att den dömde alltjämt måste anses med skäl misstänkt för det grövre brottet. Utskottet har inte kunnat finna att frågan om rätt till ersättning i ifrågavarande fall varit föremål för avgörande i rättspraxis.

Oavsett om gällande rätt medger ersättning i förevarande fall eller inte finner utskottet det emellertid rimligt att i lagtexten nu införs en uttrycklig bestämmelse om rätt till sådan ersättning. Den föreslagna ersättningsbestämmelsen har inte heller varit föremål för någon erinran vid remissbehandling. Utskottet vill vidare framhålla att det torde vara fråga om relativt få fall, där en person har varit häktad som misstänkt för visst brott och gärningen sedan i domen befunnits vara ett sådant lindrigare brott, som inte kunnat i det föreliggande fallet föranleda häktning. Även om det, såsom motionärerna påtalat, ofta kan vara svårt att vid häktningstillfället ge en preciserad brottsrubricering, torde därför i praktiken den föreslagna ersättningsbestämmelsen inte medföra några särskilda problem. Utskottet vill vidare tillägga att om det vid en häktningsförhandling undantagsvis skulle råda tvekan huruvida den gärning, för vilken den anhållne är misstänkt, är att hänföra till ett brott, som kan föranleda häktning, eller till ett lindrigare brott, som inte kan medföra en sådan åtgärd, så utgår utskottet från att domstolen avslår häktningsframställningen. Avslutningsvis vill utskottet bestämt understryka att det inte torde finnas någon som helst anledning att, såsom motionärerna antytt, befara att ovidkommande hänsyn skulle komma att spela in vid den slutliga bedömningen av gärningen.

På anförda skäl avstyrker utskottet motionen även i denna del.

Administrativa frihetsinskränkningar

Såsom framgår av den föregående framställningen är i lagförslaget försättningarna för ersättning vid ifrågavarande frihetsinskränkningar inte desamma som vid judiciella frihetsinskränkningar. I 3 § föreslås att ersättning vid administrativa frihetsinskränkningar skall utgå endast om frihetsinskränkningen haft karaktären av egentligt frihetsberövande. Vidare föreslås som förutsättning för ersättningsrätt att det befinns uppenbart att frihetsberövandet varit utan grund. Någon motsvarighet till den i det föregående kommenterade 24-timmarsregeln vid vissa judiciella frihetsinskränkningar föreslås inte heller. Detta innebär att ersättning kan utgå även vid kortvariga frihetsberövanden.

I motionen yrkas att en 24-timmarsregel införs även i förevarande fall. Som skäl härför åberopar motionärerna att en sådan regel behövs framför allt för att förhindra att begäran om ersättning framställs vid mycket kortvariga frihetsberövanden, såsom då omhändertagande skett enligt lagen (1973:358) om tillfälligt omhändertagande. Motionärerna anser att kortare frihetsberövanden knappast kan påstås vara av så ingripande natur för den enskilde att de bör medföra rätt till ersättning.

Utskottet vill till en början erinra om att utredningen hade föreslagit samma ersättningssystem för judiciella och administrativa frihetsinskränkningar. Detta innebar att 24-timmarsregeln enligt utredningens förslag var tillämplig även vid sistnämnda slag av frihetsinskränkningar. Någon motivering till att 24-timmarsregeln inte i nu föreliggande lagförslag gjorts tillämplig på administrativa frihetsberövanden lämnas inte i propositionen.

De i 1 § uppräknade straffprocessuella ingripandena skiljer sig i flera hänseenden från flertalet administrativa frihetsberövanden. I de förstnämnda fallen är det oftast erforderligt att ingripandena sker utan dröjsmål. Om det då föreligger endast ett bristfälligt beslutsunderlag kan det vara svårt att ta ställning till om det är befogat med en frihetsinskränkning. Såsom utskottet anfört i det föregående är det i dessa fall därför rimligt med en tidsfrist inom vilken ersättning inte bör kunna utgå. När det gäller administrativa frihetsberövanden föreligger i regel inte motsvarande krav på skyndsamma ingripanden. Härtill kommer att för rätt till ersättning enligt 3 § fordras att frihetsberövandet uppenbart varit utan grund. Denna förutsättning medför givetvis att det i förevarande fall endast sällan kan bli fråga om att medge ersättning på grund av frihetsberövandet. Enligt utskottets mening torde därför i det övervägande antalet fall något behov av en 24-timmarsregel inte föreligga.

När det gäller frihetsberövanden med stöd av den av motionärerna särskilt påtalade lagen om tillfälligt omhändertagande har emellertid dessa onekligen vissa likheter med anhållanden. Det hade därför kunnat övervägas att möjligen införa en motsvarande tidsregel för just dessa frihetsberövanden. En sådan lagändring skulle emellertid onödigtvis komplicera det enkla ersättningssystemet i 3 §. Härtill kommer att med de begränsade förutsättningarna för ersättning enligt sistnämnda stadgande man inte behöver befara i vart fall efter en övergångstid att ersättningsrätten skulle leda till någon större anhopning av ersättningsanspråk. Det är vidare såsom utskottet redan antytt i det föregående, när det gällde de straffprocessuella ingripandena, rimligt att om frihetsberövandet varit utan grund ersättning i princip bör kunna utgå även om vederbörande varit berövad friheten endast en kortare tid. Enligt utskottets mening torde också en generös ersättningsrätt, när frihetsberövanden visat sig vara uppenbart felaktiga, medföra den vinningen att allmänheten lättare får förståelse för lagstiftning som medger ingripanden mot den personliga rörelsefriheten.

På grund av det anförda avstyrker utskottet motionen även i denna del.

Hemställan

Utskottet hemställer
att riksdagen

1. beträffande rätt till ersättning vid judiciella frihetsinskränkningar med avslag på motionen 1974:1821, yrkandet 1, antas 1 § i det till propositionen 1974:97 fogade förslaget till lag om ersättning vid frihetsinskränkning,
2. beträffande rätt till ersättning vid administrativa frihetsinskränkningar med avslag på motionen 1974:1821, yrkandet 2, antas 3 § i lagförslaget,
3. antas lagförslaget i vad det ej omfattas av hemställan under 1 och 2.

Stockholm den 21 maj 1974

På lagutskottets vägnar
IVAN SVANSTRÖM

Närvarande: herrar Svanström (c), Hammarberg (s), Lidgard (m), Börjesson i Falköping (c), fru Åsbrink (s), herrar Sjöholm (fp), Andersson i Södertälje (s), Torwald (c), Olsson i Timrå (s), fru Nilsson i Sunne (s), herr Israelsson (vpk), fru Tillander (c), fru Lindquist (m), fru Hjalmarsson (s) och fru Karlsson (c).

Reservationer

1. beträffande rätt till ersättning vid judiciella frihetsinskränkningar
av herr Lidgard (m) och fru Lindquist (m), som anser

dels att det stycke i utskottets yttrande som börjar på s. 8 med orden "Med hänsyn" och slutar med "därför motionsyrkandet" bort ha följande lydelse:

Av vad utskottet ovan framfört framgår sålunda att rätt till ersättning i princip inte skall föreligga när myndighet efter överklagande upphävt beslut om frihetsinskränkning därför att det efter sistnämnda beslut inträffat omständigheter som gjort det obehövt att längre upprätthålla en från början befogad frihetsinskränkning. Utskottet vill emellertid tillägga att det kan vara svårt att läsa fram en sådan regel ur lagtexten. 1 § synes nämligen ge en närmast obligatorisk rätt till ersättning i överklagandefallen och först i 4 § återfinns en undantagsregel som dessutom till sin formulering är ganska intetsägande. Enligt utskottets mening bör därför lagtexten i anledning av motionen kompletteras så att därav klart framgår i vilka fall ersättning enligt

I § första stycket 4 skall utgå. Utskottet vill dessutom understryka att det i vissa fall torde vara svårt att av överinstansens beslut utläsa om beslutet om upphävande av frihetsinskränkningen fattats på grund av att det inträffat nya omständigheter eller inte. Enligt utskottets mening bör därför den i punkt 4 upptagna ersättningsregeln tillämpas restriktivt.

dels att den del av utskottets yttrande som på s. 10 börjar med orden "Oavsett om" och slutar med orden "i denna del" bort ha följande lydelse.

Utskottet anser för sin del att vad som sålunda upptagits inte kan föranleda till antagande att gällande rätt skulle medge att ersättning utges i förevarande fall. Enligt utskottets mening kan en sådan generell ersättningsrätt inte heller anses rimlig. Såsom motionärerna anför är det vid en häktningsförhandling, där utredningen i regel inte är slutförd, nästan ogörligt att göra en preciserad juridisk bedömning av hur det brott, för vilket den anhållne är misstänkt, skall rubriceras. En generell ersättningsrätt i hithörande fall skulle därför föra alltför långt. Det kan dock undantagsvis finnas fall där en rätt till ersättning ter sig skälig. Utskottet tillstyrker därför motionärernas förslag att ersättningsrätten enligt 1 § andra stycket skall begränsas till att avse fall där särskilda skäl föreligger.

dels att utskottets hemställan under I. bort ha följande lydelse:

1. beträffande rätt till ersättning vid judiciella frihetsinskränkningar – med förklaring att propositionen 1974:97 i denna del inte kunnat oförändrad antas – i anledning av motionen 1974:1821, yrkandet 1, för sin del antar 1 § i det till propositionen fogade förslaget till lag om ersättning vid frihetsinskränkning med nedan angivna såsom *reservanternas förslag* betecknade lydelse:

Kungl. Maj:ts förslag

Reservanternas förslag

I §

Den som har varit häktad på grund av misstanke om brott eller som till följd av sådan misstanke under mer än 24 timmar i sträck har varit anhållen, underkastad reseförbud, intagen på rättspsykiatrisk klinik, tagen i förvarsarrest eller tagen i förvar genom beslut av befälhavare på fartyg eller luftfartyg eller av beskickning eller konsulat har rätt till ersättning av staten, om

1. frikännande dom meddelas för gärningen,
2. åtalet avvisas eller avskrivs,
3. förundersökning avslutas utan att åtal väckes eller, såvitt gäller förvarsarrest, beslutet härom upphäves utan att målet hänskjutes till rättegång eller disciplinstraff ålägges, eller
4. beslutet om frihetsinskränkning genom avslag på häktningsframställning eller efter överprövning, fullföljd av talan eller anlitande av särskilt

rättsmedel upphäves eller ersättes av beslut om mindre ingripande åtgärd eller undanröjes utan förordnande om ny handläggning.

För rätt till ersättning enligt första stycket 4. fordras dessutom, när beslutet om frihetsinskränkning efter överprövning, fullföljd av talan eller anlitande av särskilda rättsmedel ersatts av annat beslut, att sistnämnda beslut är grundat på väsentligen samma omständigheter som förelåg vid tidpunkten för det tidigare beslutet.

Den som har varit häktad eller under mer än 24 timmar i sträck har varit anhållen som misstänkt för brott som avses i 24 kap. 1 § första stycket rättegångsbalken har jämväl rätt till ersättning, om gärningen i domen hänföres under sådant lagrum att häktning icke kunnat ske annat än enligt 1 § andra stycket eller 2 § samma kapitel och det icke har förelegat sådana förutsättningar för häktning som anges där. För rätt till ersättning på grund av anhållande fordras dessutom att det ej heller har förelegat omständighet som anges i 24 kap. 5 § andra stycket rättegångsbalken.

Den som har varit häktad eller under mer än 24 timmar i sträck har varit anhållen som misstänkt för brott som avses i 24 kap. 1 § första stycket rättegångsbalken har, om särskilda skäl föreligger, jämväl rätt till ersättning, om gärningen i domen hänföres under sådant lagrum att häktning icke kunnat ske annat än enligt 1 § andra stycket eller 2 § samma kapitel och det icke har förelegat sådana förutsättningar för häktning som anges där. För rätt till ersättning på grund av anhållande fordras dessutom att det ej heller har förelegat omständighet som anges i 24 kap. 5 § andra stycket rättegångsbalken.

2. beträffande rätt till ersättning vid administrativa frihetsinskränkningar av herr Lidgard (m) och fru Lindquist (m) som anser

dels att den del av utskottets yttrande som på s. 11 börjar med orden "De i" och slutar med orden "i denna del" bort ha följande lydelse:

Liksom vid judiciella frihetsinskränkningar, som inte har varat mer än 24 timmar, kan också vid administrativa frihetsberövanden åberopas att ett så kortvarigt berövande av friheten knappast kan påstås vara av den ingripande natur för den enskilde att det bör medföra rätt till ersättning. Genom en sådan tidsbegränsning åstadkommer man vidare på denna punkt önskvärd likformighet i lagbestämmelserna.

Särskilt tydligt framträder behovet av en 24-timmarsbegränsning vid den av motionärerna åberopade lagen om tillfälligt omhändertagande. Här föreligger samma krav på snabba ingripanden med därav föranledda svårigheter

i beslutsfattandet som vid de straffprocessuella ingripandena. Utskottet vill dessutom understryka att även om rätt till ersättning vid administrativa frihetsberövanden föreligger endast om beslutet om frihetsberövandet varit uppenbart utan grund och antalet fall, där ersättning utdöms, förmodligen blir litet, skulle en avsaknad av tidsfrist likaväl kunna leda till att myndigheterna överhoppas med oberättigade ersättningsanspråk.

Utskottet erinrar vidare om att det finns även andra fall där en motsvarande skyndsamhet vid beslutsfattandet är erforderligt. Som exempel kan nämnas när polismyndighet tar en person i förvar i avbidan på beslut enligt barnavårdslagen, nykterhetsvårdslagen eller lagen om slutna psykiatrisk vård i vissa fall eller att en person tas om hand på grund av övervakningsnämnds beslut jämlikt bestämmelserna i brottsbalken.

På anförda skäl anser utskottet det lämpligt att i 3 § införes en generell regel om att frihetsberövandet skall ha varat under mer än 24 timmar i sträck för att grunda rätt till ersättning. Utskottet tillstyrker därför motionen i denna del,

dels att utskottets hemställan under 2 bort ha följande lydelse

2. beträffande rätt till ersättning vid administrativa frihetsinskränkningar – med förklaring att propositionen i denna del inte kunnat oförändrad antas – med bifall till motionen 1974:1821, yrkandet 2, för sin del antar 3 § i lagförslaget med nedan angivna såsom *reservanternas förslag* betecknade lydelse.

Kungl. Maj:ts förslag

3 §

Den som i annat fall än som anges i 1 eller 2 § till följd av beslut vid myndighetsutövning varit berövad friheten har rätt till ersättning av staten, om det finnes uppenbart att frihetsberövandet var utan grund.

Reservanternas förslag

3 §

Den som i annat fall än som anges i 1 eller 2 § till följd av beslut vid myndighetsutövning varit berövad friheten *under mer än 24 timmar i sträck* har rätt till ersättning av staten, om det finnes uppenbart att frihetsberövandet var utan grund.

Särskilt yttrande

beträffande *rätt till ersättning vid administrativa frihetsinskränkningar* av herr Torwald (c) som anför:

När det gäller administrativa frihetsinskränkningar erbjuder ingripanden med stöd av lagen om tillfälligt omhändertagande speciella problem. De personer, som blir föremål för dessa omhändertaganden, är som regel socialt missanpassade och synnerligen negativt inställda till samhället och de befattningshavare, som har att företräda detta. Mot denna bakgrund finner jag det inte osannolikt att antalet framställningar om ersättning i här ifrå-

gavarande fall kan komma att bli mycket stort med ty åtföljande belastning av domstolar och utredningsorgan, även om lagenlig rätt till ersättning uppenbarligen ej är för handen. Då jag förutsätter att även Kungl. Maj:t är medveten om dessa problem och därför uppmärksam kommer att följa utvecklingen för att snabbt kunna ta initiativ till adekvata åtgärder, har jag emellertid ansett mig nu kunna avstå från att resa krav på ändringar i föreliggande lagförslag.